

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK: 343.541

Primljeno: prosinac 2010.

DAVORKA MARTINJAK*

Prevenzijski sadržaji silovanja

Sažetak

Prevenција u modernom društvu sve više zauzima mjesto jednog od značajnih mehanizama u pokušajima društva u suzbijanju kriminaliteta. Tek spora- dična znanstvena istraživanja provedena u našoj zemlji nedostatna su za sveobuhvatno sagledavanje problematike silovanja, pa je to bio poticaj da se izradi kriminološko-kriminalističko istraživanje koje je provedeno na 368 slučajeva kaznenih djela silovanja počinjenih u razdoblju od 1997. do 2001. godine u Republici Hrvatskoj. Jedan od ciljeva bilo je utvrditi postojanje statističke povezanosti između varijabli koje opisuju vrijeme prepoznavanja potencijalne opasnosti od strane žrtve i varijabli koje opisuju karakteristike žrtve, karakteristike počinitelja te pojedina obilježja situacija u kojima se događa kazneno djelo silovanja. Podaci su bili prikupljeni temeljem uvida u 368 policijskih predmeta vezanih uz kazneno djelo silovanja, a uz pomoć upitnika koji je činilo 98 varijabli podijeljenih u nekoliko poglavlja. Dobiveni podaci bili su obrađeni uz pomoć hi-kvadrat testa. Istraživanjem se došlo do spoznaja koje mogu pridonijeti izradi korisnih materijala za žrtve u smislu prevencije, zatim razjašnjavanja, odnosno prepoznavanja rizičnih situacija, te pokretanje socijalnog marketinga za podizanje razine svijesti o samozaštiti kod građana.

Ključne riječi: silovanje, prevencija silovanja, prepoznavanje rizične situa- cije, počinitelj silovanja, žrtva silovanja.

UVOD

Prevenција u modernom društvu sve više zauzima mjesto jednog od značajnih mehanizama u pokušajima društva u suzbijanju kriminaliteta. Iako problematika silovanja u zadnjih pet godina ne bilježi bitna odstupanja (prema podacima MUP-a RH, evidentirano je: 2005.

* dr. sc. Davorka Martinjak, načelnica Sektora općeg kriminaliteta, terorizma i ratnih zločina, Uprava kriminalističke policije, Ravnateljstvo policije, MUP RH.

godine – 76 kaznenih djela silovanja i 23 kaznena djela silovanja u pokušaju; 2006. godine – 105 kaznenih djela silovanja i 21 kazneno djelo silovanja u pokušaju; 2007. godine – 91 kazneno djelo silovanja i 23 kaznena djela silovanja u pokušaju; 2008. godine – 107 kaznenih djela silovanja i 21 kazneno djelo silovanja u pokušaju; 2009. godine – 76 kaznenih djela silovanja i 14 kaznenih djela silovanja u pokušaju) javnost je zainteresirana za sprječavanje ove vrste kriminaliteta, ona reagira osudom i stalnim propitivanjima koliko su statistički pokazatelji pouzdani s obzirom na poznatu činjenicu o velikoj tamnoj brojci neotkrivenog kriminaliteta. Naime, stiče se dojam da je javnost dovoljno informirana kako se radi o kriminalitetu koji se ne događa samo u medijskim pričama, već se može dogoditi svakom, pa je stoga zabrinutost od moguće viktimizacije povećana.

Tek sporadična znanstvena istraživanja provedena u našoj zemlji (Modly, 1996; Pospišl-Završki, 1983; Puškarić, 1991) nedostatna su za sveobuhvatno sagledavanje problematike silovanja, pa je to bio poticaj da se izradi kriminološko-kriminalističko istraživanje kojim bi se između ostalog došlo do spoznaja koje bi pridonijele izradi korisnih materijala za žrtve u smislu prevencije, zatim rasvjetljavanja, odnosno prepoznavanja rizičnih situacija, te pokretanje socijalnog marketinga za podizanje razine svijesti o samozaštiti kod građana.

U kreiranju vlastitih prevencijskih programa uz rezultate domaćih znanstvenih istraživanja poželjno bi bilo slijediti primjer svjetskih prevencijskih trendova koji uključuju brojne modele kojima se preveniraju situacije seksualnih napada. Postoje razni oblici samozaštite, od kratkih uputa putem medija kako izbjeći takve situacije, raznih grupa podrške, seminara vikendom na kojima se dobivaju informacije o kaznenim djelima, o tome tko je napadač, kako se obraniti; pa sve do sportskih treninga na kojima se stječu vještine kako se u kritičnoj situaciji obraniti; Također značajni prevencijski utjecaj imaju i razni oblici kriznih centara za silovanja koji pružaju pomoć građanima i žrtvama.

Gornick i suradnici (1985) podijelili su programe centara u tri grupe: neovisni centri, višenamjenski autonomni centri s odvojenim direktorom i ostalim osobljem, te *embadded* centri bez konkretnog prostora, stalnog osoblja i materijalnih sredstava.

Byington i suradnici (1991) istraživali su krizne centre za silovanja u Floridi, što je uključivalo i neovisne centre i centre koji se bave obiteljskim nasiljem, bolnice, urede državnih odvjetnika, fakultete i psihijatrijske bolnice. Zaključili su kako su neovisni centri jednako kvalitetni kao i ostali te da pružaju usluge za sve vrste silovanih žrtava, ovisno o potrebama.

Maxwell i suradnici (1994) također su primijetili da neovisni centri, koji su potekli iz pokreta protiv silovanja, u svojim programima nude više edukaciji zajednice, zgovornici su institucionalnih i socijalnih promjena te svoje prezentacije usmjeravaju prema institucijama, školama, fakultetima i sl.

O'Sullivan i Carlton (2001) govore o trostrukom djelovanju kriznih centara kroz Servis za krizne intervencije u kojima su volonteri na raspolaganju za telefonsko savjetovanje 24 sata, ali volonteri prema potrebi žrtvu prate u bolnicu, policiju ili na razgovor s državnim odvjetnikom. Nastavak rada Servisa obavlja Služba za pružanje zaštite i potpore, a generalnu prevenciju u lokalnoj zajednici provodi se kroz Službu namijenjenu za edukaciju zajednice.

Potreba mijenjanja pristupa kriminalitetu u smislu davanja sve većeg značaja preventivnim aktivnostima, uključuje i nužnost da se i kod samih građana razvije svijest o preuzimanju odgovornosti za vlastitu sigurnost. Zato su od posebnog značaja upravo istraživanja koja su rezultirala prevencijskim uputama građanima kako da ne postanu žrtve silovanja, odnosno ukoliko se nađu u takvoj situaciji, kako da se ponašaju, a da bi posljedice bile što manje. Ipak, kod davanja uputa i prevencijskih savjeta vezanih uz silovanje nužan je veliki oprez, savjeti moraju biti temeljeni na objektivnim istraživanjima, jer kod ove vrste kriminaliteta savjetodavna pogreška može biti vrlo ugrožavajuća za žrtvu, s obzirom na to da se kod ove vrste kriminaliteta direktno ugrožava ne samo psihofizički integritet već često puta i život žrtve. Pri kreiranju prevencijskih programa i promidžbenih materijala namijenjenih podizanju svijesti žrtava radi samozaštite mora se uvažavati najčešća dilema žrtava, a to je koju metodu samoobrane primijeniti da bi obrana bila uspješna. Tako Thompson i suradnici (1999) navode da je samoobrana žrtve bila korištena u 74% istraživanih slučajeva silovanja, a s ovim navodom slaže se i Vogelmann (1990) koji je utvrdio da je 57% žrtava iz njegovog uzorka koristilo verbalnu obranu, a njih 22% se fizički branilo. Pod verbalnom obranom podrazumijevalo se da su žrtve pokušale razgovarati s počiniteljem o nečem drugom kako bi dobile na vremenu misleći da će se počinitelj predomisлити, ili su kod počinitelja pokušale izazvati simpatiju komplimentima, odnosno upozoravale su ga da su bolesne, prijetile mu, šalile se ili koristile sarkazam. Storaska (1975) smatra ovu taktiku najboljom za samoobranu, a također i Clark i Lewis (1977) su utvrdili da je taktika odvlačenja pažnje i tjelesnog otpora bila uspješna za žrtvu, jer aktivan otpor može isprovocirati dodatno nasilje počinitelja (Finkelhor i Yllo, 1982).

Posebnu pozornost pri izradi prevencijskih savjeta treba posvetiti načinu pisanja koji ne smije biti rodno diskriminacijski koncipiran. Modly (1996) navodi loše primjere savjetodavnih promidžbenih materijala iz kojih proizlazi da se percepcija žene kao legitimne mete silovanja uklapa u dominantno mišljenje da prevencija silovanja ovisi o ženi koja mijenja (mora mijenjati) svoje ponašanje, primjerice u sljedećem pravcu:

- ne prihvaćaj poziv na piće ni poznanika, a kamoli stranca
- ne hodaj sama noću
- ne nosi seksi odjeću
- ne posjećuj noćne lokale u kasne sate
- ne iniciraj seksualnu igru ili predigru ako ne misliš ići do kraja
- ne obećavaj ono što nećeš dati
- ukoliko si žena, budi ono što se od tebe očekuje: osjetljiva, čedna, pasivna, ovisna i ispravna itd.

1. CILJ ISTRAŽIVANJA I METODE RADA

Jedan od ciljeva istraživanja koje je provedeno na 368 slučajeva kaznenih djela silovanja počinjenih u razdoblju od 1997. do 2001. u Republici Hrvatskoj, bilo je utvrditi postojanje statističke povezanosti između varijabli koje opisuju vrijeme prepoznavanja potencijalne opasnosti od strane žrtve i varijabli koje opisuju karakteristike žrtve, karakteristike počinitelja te pojedina obilježja situacija u kojima se događa kazneno djelo silovanja. Podaci su bili prikupljeni temeljem uvida u 368 policijskih predmeta vezanih uz kazneno djelo silovanja, a uz pomoć upitnika koji je činilo 98 varijabli podijeljenih u nekoliko poglavlja

u kojima se opisivao prostor tijeka policijskih izvida, mjesta počinjenja kaznenog djela, način počinjenja, karakteristike žrtve, karakteristike počinitelja te obilježja situacija u kojima se silovanja događaju. Dobiveni podaci bili su obrađeni uz pomoć hi-kvadrat testa (Martinjak, 2004).

2. REZULTATI

2.1. Vrijeme prepoznavanja potencijalne opasnosti i karakteristike žrtve

Varijabla "prema iskazu žrtve, koja joj je situacija signalizirala potencijalnu opasnost" stavljena je u relaciju s varijablama koje opisuju karakteristike žrtve te se promatrala njihova statistički značajna povezanost. U relaciju su stavljene sljedeće varijable karakteristika žrtve:

- "dob žrtve" /kategorije varijable u godinama: 1). 14-17; 2.) 18-23; 3). 24-34; 4). 35-44; 5). 45-54; 6). 55 godina i više/
- "obrazovni status žrtve" (kategorije varijable: 1. nije poznato; 2. bez stručne sprema; 3. učenik; 4. srednja stručna sprema; 5. viša stručna sprema; 6. visoka stručna sprema)
- "bračni status žrtve" (kategorije varijable: 1. neudana/neoženjen; 2. udana/oženjen; 3. izvanbračna zajednica; 4. rastavljena/rastavljen; 5. udovica/udovac; 6. nije poznato)
- "žrtva živi u" (kategorije varijable: 1. selu; 2. prigradskom naselju; 3. gradu; 4. nije poznato).

S varijablom vremena prepoznavanja potencijalne opasnosti žrtve:

- "prema iskazu žrtve, koja joj je situacija signalizirala potencijalnu opasnost" (kategorije varijable: 1. odmah, u trenutku upoznavanja; 2. kasnije temeljem razvoja situacije; 3. neposredno prije počinjenja kaznenog djela; 4. nešto drugo; 5. nije prepoznala opasnost).

Od četiri relacije varijabli statistički značajna povezanost utvrđena je samo u jednoj, i to između varijable "prema iskazu žrtve, koja joj je situacija signalizirala potencijalnu opasnost" i varijable "obrazovni status žrtve" (tablica 1).

Kako u ostalim relacijama s varijablama "dob žrtve", "bračni status žrtve" i "žrtva živi u" nije utvrđena statistički značajna veza, pretpostavlja se da žrtve prepoznaju potencijalnu opasnost podjednako bez obzira na dob, bračni status i mjesto prebivališta, pa iz tog razloga nisu utvrđene statistički značajne povezanosti.

"Obrazovni status žrtve"								
"Prema iskazu žrtve, koja situacija joj je signalizirala potencijalnu opasnost?"		nije poznato	bez stručne sprema	učenik	srednja stručna sprema	viša stručna sprema	visoka stručna sprema	Ukupno:
	odmah u trenutku upoznavanja	1 2,2%	17 37,8%	10 22,2%	13 28,9%	2 4,4%	2 4,4%	45 100,0%
	kasnije temeljem razvoja situacije	12 8,6%	30 21,4%	48 34,3%	47 33,6%		3 2,1%	140 100,0%
	neposredno prije počinjenja kaznenog djela	27 20,8%	30 23,1%	34 26,2%	38 29,2%		1 0,8%	130 100,0%
	nešto drugo	2 22,2%	2 22,2%	2 22,2%	3 33,3%			9 100,0%
	nije prepoznala opasnost	3 6,8%	11 25,0%	7 15,9%	21 47,7%	2 4,6%		44 100,0%
	Ukupno:	45 12,2%	90 24,5%	101 27,4%	122 33,2%	4 1,1%	6 1,6%	368 100,0%

Hi-kvadrat = 45,327; stupanj slobode = 25; P = 0,008

Tablica 1 : "Prema iskazu žrtve, koja situacija joj je signalizirala potencijalnu opasnost"/"obrazovni status žrtve"

Iz prikazanih rezultata u tablici 1 vidljiva je statistički značajna povezanost između varijable koja opisuje obrazovni status žrtve i varijable koja opisuje situaciju koja je žrtvi signalizirala potencijalnu opasnost. Najveći broj žrtava u ovom uzorku ima srednju stručnu sprema, dok je podjednak broj (oko 2/4) žrtava bilo u statusu učenika, odnosno nije posjedovalo nikakvu stručnu sprema. Žrtve sa srednjom stručnom spremom relativno znatno češće ne prepoznaju potencijalnu opasnost, dok žrtve u statusu učenika potencijalnu opasnost prepoznaju kasnije temeljem razvoja situacije.

Promatrajući pojedinačno skupine žrtava određenih stručnih sprema, vidljivo je da žrtve bez stručne sprema najčešće opasnost prepoznaju odmah. Žrtve u statusu učenika potencijalnu opasnost češće prepoznaju kasnije, tijekom razvoja situacije, dok se u skupini žrtava koje imaju srednju stručnu sprema gotovo u polovici slučajeva događa da žrtve uopće ne prepoznaju opasnost od silovanja.

Karakterističnost žrtava koje imaju višu stručnu sprema je da one u podjednakom broju opasnost prepoznaju odmah u trenutku upoznavanja s počiniteljem, odnosno uopće ne prepoznaju opasnost.

Žrtve s visokom stručnom spremom opasnost najčešće prepoznaju odmah, te u ovoj skupini žrtava nije bilo slučajeva neprepoznavanja opasnosti.

Temeljem prikazanih pokazatelja, posebice onih iz kojih je vidljivo da žrtve bez stručne sprema, dakle niske razine obrazovanja i žrtve više i visoke stručne sprema

podjednako prepoznaju potencijalnu opasnost, može se zaključiti da se žrtvina procjena opasnosti podjednako temelji na obrazovanju i životnom iskustvu žrtve.

2.2. Vrijeme prepoznavanja potencijalne opasnosti i karakteristike počinitelja

Varijabla "prema iskazu žrtve, koja joj je situacija signalizirala potencijalnu opasnost" (kategorije varijable: 1. odmah, u trenutku upoznavanja; 2. kasnije temeljem razvoja situacije; 3. neposredno prije počinjenja kaznenog djela; 4. nešto drugo; 5. nije prepoznala opasnost) stavljena je u relaciju s varijablama koje opisuju karakteristike počinitelja te se promatrala njihova statistički značajna povezanost. U relaciju su stavljene sljedeće varijable karakteristika počinitelja:

- "dob počinitelja" /kategorije varijable: 1.) 14-17 godina; 2.) 18-23; 3.) 24-34; 4.) 35-44; 5.) 45-54; 6. 55 godina i više/
- "obrazovni status počinitelja" (kategorije varijable: 1. nije poznato; 2. bez stručne sprema; 3. učenik; 4. srednja stručna sprema; 5. viša stručna sprema; 6. visoka stručna sprema)
- "bračni status počinitelja" (kategorije varijable: 1. neudana/neoženjen; 2. udana/oženjen; 3. izvanbračna zajednica; 4. rastavljena/rastavljen; 5. udovica/udovac; 6. nije poznato)
- "počinitelj je od ranije evidentiran u policijskim evidencijama kao počinitelj kaznenog djela" (kategorije varijable: 1. da, kojeg; 2. ne)
- "počinitelj je osoba sklona asocijalnim oblicima ponašanja" (kategorije varijable: 1. nije sklon asocijalnim oblicima ponašanja; 2. alkoholizmu i konzumaciji opojnih droga; 3. prostituciji; 4. skitnji; 5. prosjačenju; 6. kocki; 7. nije poznato).

U navedenoj skupini varijabli statistički značajna povezanost utvrđena je u dva slučaja od pet promatranih relacija, i to između varijable "prema iskazu žrtve, koja joj je situacija signalizirala potencijalnu opasnost" i varijabli "dob počinitelja" (tablica 2) i "obrazovni status počinitelja" (tablica 3).

Statistički značajna povezanost nije utvrđena s varijablama: "bračni status počinitelja", "počinitelj je od ranije evidentiran u policijskim evidencijama kao počinitelj kaznenog djela" i "počinitelj je osoba sklona asocijalnim oblicima ponašanja", pa se s obzirom na dobivene rezultate zaključuje da žrtve prepoznavanje potencijalno opasnih situacija ne temelje na okolnostima koje govore o bračnom statusu počinitelja, njegovoj ranijoj kriminalnoj prošlosti i sklonostima asocijalnom ponašanju.

"Dob počinitelja"								
"Prema iskazu žrtve, koja situacija joj je signalizirala potencijalnu opasnost?"		14-17	18-24	25-34	35-44	45-54	55 i više	Ukupno
	odmah u trenutku upoznavanja	1 2,2%	14 31,1%	15 33,3%	10 22,2%	3 6,7%	2 4,4%	45 100,0%
	kasnije temeljem razvoja situacije	5 3,6%	34 24,3%	46 32,9%	40 28,6%	14 10,0%	1 0,7%	140 100,0%
	neposredno prije počinjenja kaznenog djela	4 3,1%	28 21,5%	47 36,2%	30 23,1%	15 11,5%	6 4,6%	130 100,0%
	nešto drugo		2 22,2%		7 77,8%			9 100,0%
	nije prepoznala opasnost		8 18,2%	12 27,3%	17 38,6%	5 11,4%	2 4,5%	44 100,0%
	Ukupno:	10 3,7%	86 23,4%	120 32,6%	104 28,3%	37 10,1%	11 3,0%	368 100,0%

Hi-kvadrat = 58,272; stupanj slobode = 25; P = 0,000

Tablica 2: "Prema iskazu žrtve, koja situacija joj je signalizirala potencijalnu opasnost" / "dob počinitelja"

Iz pokazatelja dobivenih stavljanjem u relaciju varijable "prema iskazu žrtve, koja joj je situacija signalizirala potencijalnu opasnost" i varijable "dob počinitelja" (tablica 2) vidljiva je statistički značajna povezanost.

Najveći broj počinitelja (64,3%) starosti je između 18 i 44 godine, dok su kategorije najmlađih i najstarijih počinitelja zastupljene s udjelom od 16,8%.

Značajno češće žrtve počinitelja koji su u dobnoj skupini od 35 do 44 godina, potencijalnu opasnost prepoznaju u situacijama koja je u varijabli prikazana kao "nešto drugo", dok relativno češće uopće ne prepoznaju potencijalnu opasnost u situacijama koje prethode kaznenom djelu silovanja.

Žrtve mlađih počinitelja relativno češće prepoznaju potencijalnu opasnost u ranijim stadijima, primjerice odmah u trenutku upoznavanja ili kasnije temeljem razvoja situacije.

Sukladno rezultatima, zaključuje se da žrtve počinitelja starijih od 45 godina rjeđe prepoznaju situacije koje im signaliziraju potencijalnu opasnost, vjerojatno zbog iskustva koje ti počinitelji imaju, a navedeno potvrđuju pokazatelji vezani uz način počinjenja kaznenog djela silovanja.

"Obrazovni status počinitelja"								
"Prema iskazu žrtve, koja situacija joj je signalizirala potencijalnu opasnost?"		nije poznato	bez stručne sprema	učenik	srednja stručna sprema	viša stručna sprema	visoka stručna sprema	Ukupno:
	odmah u trenutku upoznavanja	2 4,4%	22 48,9%	1 2,2%	19 42,2%	1 2,2%		45 100,0%
	kasnije temeljem razvoja situacije	3 2,1%	46 32,9%	11 7,9%	78 55,7%		2 1,4%	140 100,0%
	neposredno prije počinjenja kaznenog djela	11 8,5%	60 46,2%	1 0,8%	53 40,8%	4 3,1%	1 0,8%	130 100,0%
	nešto drugo		4 44,4%		5 55,6%			9 100,0%
	nije prepoznala opasnost	8 18,2%	13 29,5%	1 2,3%	22 50,0%			44 100,0%
	Ukupno:	24 6,5%	145 39,4%	14 3,8%	177 48,1%	5 1,4%	3 0,8%	368 100,0%

Hi-kvadrat = 43,319; stupanj slobode = 25; P = 0,013

Tablica 3: "Prema iskazu žrtve, koja situacija joj je signalizirala potencijalnu opasnost"/"obrazovni status počinitelja"

Iz tablice 3 vidljivo je da su varijable "prema iskazu žrtve, koja joj je situacija signalizirala potencijalnu opasnost" i "obrazovni status počinitelja" statistički značajno povezane.

Najveći broj, gotovo polovica svih počinitelja, ima srednju stručnu sprema, a čak 2/5 počinitelja ne posjeduje nikakvu stručnu sprema, dok za vrlo mali broj počinitelja stupanj obrazovanja nije utvrđen, a mali je i broj počinitelja koji su u trenutku počinjenja kaznenog djela bili učenici ili su imali višu ili visoku stručnu sprema.

Žrtve počinitelja koji imaju srednjoškolsko obrazovanje relativno znatno češće prepoznaju potencijalnu opasnost tijekom razvoja situacije, dok žrtve počinitelja bez stručne sprema potencijalnu opasnost prepoznaju nešto češće u ranijim stadijima razvoja situacije koja prethodi počinjenju kaznenog djela silovanja.

Žrtve počinitelja koji su obrazovaniji, odnosno imaju višu ili visoku stručnu sprema, potencijalnu opasnost prepoznaju u kasnijim stadijima razvoja situacije, što upućuje na zaključak da postoje različitosti s obzirom na obrazovnu razinu počinitelja i situacija u kojoj žrtva prepoznaje opasnost, pa su potvrđena očekivanja da će počinitelji s višom razinom obrazovanja moći bolje od ostalih prikriti svoje namjere prema žrtvi.

2.3. Vrijeme prepoznavanja potencijalne opasnosti i karakteristike situacije

Varijabla "prema iskazu žrtve, koja joj je situacija signalizirala potencijalnu opasnost" (kategorije varijable: 1. odmah, u trenutku upoznavanja; 2. kasnije temeljem razvoja

situacije; 3. neposredno prije počinjenja kaznenog djela; 4. nešto drugo; 5. nije prepoznala opasnost) stavljena je u relaciju s varijablama koje opisuju karakteristike situacije te se promatrala njihova statistički značajna povezanost. U relaciju su stavljene sljedeće varijable karakteristika situacije:

- "žrtva se na mjestu događaja zatekla" (kategorije varijable: 1. slučajno; 2. dobrovoljno je došla; 3. bila je nasilno dovedena; 4. nije poznato; 5. živi u kući u kojoj se dogodilo silovanje)
- "koje pripreme radnje čini počinitelj" (kategorije varijable: 1. maskira se; 2. čeka žrtvu u zasjedi; 3. nuđenje pomoći; 4. lažno predstavljanje; 5. žrtvu alkoholizira ili drogira; 6. počinitelj čini nešto drugo; 7. ne obavlja nikakve pripreme radnje, žrtvu bira slučajno)
- "koje su okolnosti pogodovale počinjenju kaznenog djela" (kategorije varijable: 1. naivnost, lakomislenost i mladost žrtve; 2. poznanstvo sa žrtvom; 3. ovisan položaj žrtve; 4. druge okolnosti)
- "žrtva je za vrijeme događaja bila pod utjecajem alkohola ili opojne droge" (kategorije varijable: 1. da; 2. nije poznato; 3. ne)
- "u stanje alkoholiziranosti ili opijenosti drogom žrtva se dovela" (kategorije varijable: 1. sama, neposredno prije događaja; 2. zajedno s počiniteljem, neposredno prije događaja; 3. žrtva nije bila u alkoholiziranom stanju niti pod utjecajem opojnih droga; 4. nije poznato)
- "odnos žrtve i počinitelja je" (kategorije varijable: 1. rodbinski; 2. bračni partner; 3. žive u izvanbračnoj zajednici; 4. ljubavna veza; 5. prijatelj; 6. kolega s posla; 7. poznanik; 8. susjed; 9. stranac; 10. nije poznato)
- "koje su radnje prethodile počinjenju kaznenog djela" (kategorije varijable: 1. upoznavanje u ugostiteljskom objektu; 2. autostopiranje; 3. slučajni susret i razgovor; 4. namamljivanje; 5. zajednički izlazak; 6. posjet; 7. nije bilo prethodnih radnji; 8. nešto drugo; 9. nije poznato).

Od navedenih sedam relacija varijabli statistički značajna povezanost utvrđena je u pet relacija, i to između varijable "prema iskazu žrtve, koja joj je situacija signalizirala potencijalnu opasnost" i varijabli "žrtva se na mjestu događaja zatekla" (tablica 4), "koje pripreme radnje čini počinitelj" (tablica 5), "koje su okolnosti pogodovale počinjenju kaznenog djela" (tablica 6), "odnos žrtve i počinitelja" (tablica 7) i "koje su radnje prethodile počinjenju kaznenog djela" (tablica 8).

Preostale dvije varijable ("žrtva je za vrijeme događaja bila pod utjecajem alkohola ili opojne droge" i "u stanje alkoholiziranosti ili opijenosti drogom žrtva se dovela"), koje nisu statistički značajno povezane, sadržajno su vezane na utjecaj alkohola ili opojne droge i na mogućnost prepoznavanja potencijalne opasnosti. Kako u ovom slučaju nije dobivena statistički značajna povezanost, zaključuje se da utjecaj alkohola ili opojne droge nije presudan za mogućnost prepoznavanja potencijalne opasnosti.

"Žrtva se na mjestu događaja zatekla"							
"Prema iskazu žrtve, koja situacija joj je signalizirala potencijalnu opasnost?"		slučajno	dobrovoljno je došla	bila je nasilno dovedena	nije poznato	živi u kući u kojoj se dogodilo silovanje	Ukupno
	odmah u trenutku upoznavanja	15 33,3%	9 20,0%	9 20,0%		12 26,7%	45 100,0%
	kasnije temeljem razvoja situacije	15 10,7%	76 54,3%	35 25,0%		14 10,0%	140 100,0%
	neposredno prije počinjenja kaznenog djela	28 21,5%	80 61,5%	11 8,5%	1 0,8%	10 7,7%	130 100,0%
	nešto drugo	3 33,3%	1 11,1%	3 33,3%		2 22,2%	9 100,0%
	nije prepoznala opasnost	16 36,4%	18 40,8%	5 11,4%	1 2,3%	4 9,1%	44 100,0%
	Ukupno:	77 20,9%	184 50,0%	63 17,1%	2 0,5%	42 11,4%	368 100,0%

Hi-kvadrat = 62,065; stupanj slobode = 20; P = 0,000

Tablica 4: "Prema iskazu žrtve, koja situacija joj je signalizirala potencijalnu opasnost" / "žrtva se na mjestu događaja zatekla"

Pokazatelji proizašli iz suprotstavljenih varijabli "prema iskazu žrtve, koja joj je situacija signalizirala potencijalnu opasnost" i "žrtva se na mjestu događaja zatekla" (tablica 4) upućuju na to da između navedenih varijabli postoji statistički značajna povezanost.

Žrtva je na mjesto događaja u polovici svih slučajeva došla dobrovoljno, a upravo u tim situacijama potencijalnu opasnost prepoznavala je relativno značajno češće neposredno prije počinjenja kaznenog djela. Žrtve koje su se na mjestu događaja zatekle slučajno u podjednakom broju uopće ne prepoznaju opasnost od počinjenja kaznenog djela, odnosno opasnost prepoznaju odmah.

Žrtve koje su na mjesto događaja bile nasilno dovedene relativno znatno češće opasnost prepoznaju odmah ili u početnim stadijima razvoja situacije koja prethodi silovanju. Žrtve koje su silovane u svome domu relativno značajno češće odmah prepoznaju potencijalnu opasnost od počinitelja.

Sukladno s dobivenim rezultatima, može se zaključiti da žrtve koje se dobrovoljno nađu u situaciji u kojoj se kasnije počinji silovanje, u najvećem broju opasnost ne prepoznaju do zadnjeg trenutka, što je i razumljivo, a navedeno potkrepljuje činjenica da se ne bi izlagale opasnosti da su je očekivale. Odnosno, upravo te žrtve najrjeđe opasnost prepoznaju odmah, dok žrtve koje su na mjesto događaja nasilno dovedene već po samoj situaciji dovođenja na mjesto događaja pretpostavljaju i prepoznaju potencijalnu opasnost.

"Koje pripremne radnje čini počinitelj?"									
"Prema iskazu žrtve, koja situacija joj je signalizirala potencijalnu opasnost?"		maskira se	čeka žrtvu u zasjedi	nuđenje pomoći	lažno predstavljanje	žrtvu alkoholizira ili drogira	počinitelj čini nešto drugo	ne čini nikakve pripremne radnje, žrtvu bira slučajno	Ukupno
	odmah u trenutku upoznavanja	1 2,2%	7 15,6%	4 8,9%	2 4,4%		9 20,0%	22 48,9%	45 100,0%
	kasnije tijekom razvoja situacije		9 6,4%	53 37,9%	2 1,4%	7 5,0%	37 26,4%	32 22,9%	140 100,0%
	neposredno prije počinjenja kaznenog djela	1 0,8%	5 3,8%	35 26,9%	5 3,8%	12 9,2%	39 30,0%	33 25,4%	130 100,0%
	nešto drugo			1 11,1%			3 33,3%	5 55,6%	9 100,0%
	nije prepoznala opasnost		8 18,2%	4 9,1%	1 2,3%	4 9,1%	14 31,8%	13 29,5%	44 100,0%
	Ukupno:	2 0,5%	29 7,9%	97 26,4%	10 2,7%	23 6,3%	102 27,7%	105 28,5%	368 100,0%

Hi-kvadrat = 58,155; stupanj slobode = 30, P = 0,002

Tablica 5: "Prema iskazu žrtve, koja situacija joj je signalizirala potencijalnu opasnost" / "koje pripremne radnje čini počinitelj"

Iz tablice 5 vidljivo je da se statistički značajna povezanost dobivena u relaciji varijabli "prema iskazu žrtve, koja joj je situacija signalizirala potencijalnu opasnost" i "koje pripremne radnje čini počinitelj" očituje u rezultatima koji upućuju da u situacijama u kojima počinitelj ne čini nikakve pripremne radnje, već žrtvu bira slučajno, što je i najčešća pripremna radnja (nešto više od 1/4), žrtve relativno značajno češće potencijalnu opasnost prepoznaju odmah. U situacijama silovanja u kojima počinitelj kao pripremnu radnju žrtvi nudi pomoć, žrtve takvo njegovo ponašanje relativno značajno češće prepoznaju kao potencijalnu opasnost kasnije, razvojem situacije.

Iz navedenih pokazatelja proizlazi zaključak da žrtve odmah prepoznaju opasnost u situacijama kada počinitelj čini grube radnje, primjerice žrtvu bira slučajno, maskira se ili je čeka u zasjedi, ali isto tako to su i najčešće radnje koje čini počinitelj a da ih žrtva uopće ne prepozna kao potencijalnu opasnost, što je vjerojatno posljedica iznenađenja pa se žrtva zapravo nije mogla ni snaći, odnosno nije imala vremena ni prepoznati situaciju koja bi joj signalizirala opasnost. Iz rezultata proizlazi da žrtve kasnije prepoznaju opasnost ako počinitelj čini pripremne radnje koje su za žrtvu prihvatljivije, kao primjerice nuđenje pomoći ili lažno predstavljanje ili alkoholiziranje žrtve, što je i razumljivo

jer u tim početnim situacijama počinitelj ne čini nasilničke radnje, već žrtvu pokušava pridobiti prijevarom. Zato razdoblje stvaranja i pripremanja prave situacije pogodne za počinjenje kaznenog djela traje duže, što žrtvu zapravo odvlači od sumnje da će joj se dogoditi nešto na njenu štetu.

"Koje su okolnosti pogodovale izvršenju kaznenog djela?"						
"Prema iskazu žrtve, koja situacija joj je signalizirala potencijalnu opasnost?"		naivnost, lakomislenost i mladost žrtve	poznanstvo sa žrtvom	ovisan položaj žrtve	druge okol- nosti	Ukupno
	odmah u trenutku upoznavanja	1 2,2%	10 22,2%	4 8,9%	30 66,7%	45 100,0%
	kasnije temeljem razvoja situacije	56 40,0%	58 41,4%	9 6,4%	17 12,1%	140 100,0%
	neposredno prije počinjenja kaznenog djela	44 33,8%	55 42,3%	8 6,2%	23 17,7%	130 100,0%
	nešto drugo	1 11,1%	5 55,6%		3 33,3%	9 100,0%
	nije prepoznala opasnost	6 13,6%	19 43,2%	8 18,2%	11 25,0%	44 100,0%
	Ukupno:	108 29,3%	147 39,9%	29 7,9%	84 22,8%	368 100,0%

Hi-kvadrat = 90,766; Stupanj slobode = 15; P = 0,000

Tablica 6: "Prema iskazu žrtve, koja situacija joj je signalizirala potencijalnu opasnost"
/"koje su okolnosti pogodovale izvršenju kaznenog djela"

Varijabla "prema iskazu žrtve, koja joj je situacija signalizirala potencijalnu opasnost" stavljena je u odnos s varijablom "koje su okolnosti pogodovale počinjenju kaznenog djela" (tablica 6), a iz dobivenih pokazatelja proizlazi statistički značajna povezanost između ovih varijabli.

Najveći broj silovanja, oko 2/5, počinjen je u okolnostima poznanstva počinitelja i žrtve, a upravo u tim okolnostima žrtve relativno znatno češće potencijalnu opasnost prepoznaju vrlo kasno, odnosno uopće je ne prepoznaju.

Situacije silovanja u kojima je počinitelj kao olakotnu okolnost koristio lakomislenost, naivnost i mladost žrtve u ukupnom broju silovanja zastupljene su sa nešto manje od 1/3 slučajeva. U ovim okolnostima počinjenja kaznenog djela žrtve relativno češće prepoznaju potencijalnu opasnost kasnije, temeljem razvoja situacije.

Ukoliko su poznanstvo sa žrtvom ili njen ovisan položaj o počinitelju bile okolnosti koje su pogodovale počinjenju kaznenog djela, žrtve su potencijalnu opasnost prepoznavale neposredno prije počinjenja silovanja ili uopće nisu prepoznavale potencijalnu opasnost.

"Odnos žrtve i počinitelja"												
"Prema iskazu žrtve, koja situacija joj je signalizirala potencijalnu opasnost?"		rodbinski	bračni partner	žive u vanbračnoj zajednici	ljubavna veza	prijatelj	kolega s posla	poznanik	susjed	stranac	nije poznato	Ukupno
	odmah u trenutku upoznavanja	1 2,2%	1 2,2%	2 4,4%			1 2,2%	10 22,2%	8 17,8%	20 44,4%	2 4,4%	45 100,0%
	kasnije temeljem razvoja situacije	5 3,6%	4 2,9%	3 2,1%	4 2,9%	9 6,4%	1 0,7%	70 50,0%	12 8,6%	27 19,3%	5 3,6%	140 100,0%
	neposredno prije počinjenja kaznenog djela	9 6,9%	4 3,1%		8 6,2%	7 5,4%	1 0,8%	61 46,9%	8 6,2%	28 21,5%	4 3,1%	130 100,0%
	nešto drugo	1 11,1%						5 55,6%	1 11,1%	1 11,1%	1 11,1%	9 100,0%
	nije prepoznala opasnost	5 11,4%	3 6,8%	1 2,3%	1 2,3%	2 4,5%		11 25,0%	3 6,8%	11 25,0%	7 15,9%	44 100,0%
	Ukupno	21 5,7%	12 3,3%	6 1,6%	13 3,5%	18 4,9%	3 0,8%	157 42,7%	32 8,7%	87 23,6%	19 5,2%	368 100,0%

Hi-kvadrat = 63,053; stupanj slobode = 45; P = 0,039

Tablica 7: "Prema iskazu žrtve, koja situacija joj je signalizirala potencijalnu opasnost" / "odnos žrtve i počinitelja"

Pokazatelji proizašli iz suprotstavljenih varijabli "prema iskazu žrtve, koja joj je situacija signalizirala potencijalnu opasnost" i "odnos žrtve i počinitelja" (tablica 7) ukazuju da je navedena relacija statistički značajno povezana.

Silovanja u kojima je počinitelj žrtvin poznanik čine više od 2/5 svih silovanja, dok je u nešto više od 1/5 slučajeva silovanja počinio stranac, dakle osoba koju žrtva nije poznavala od ranije. Iz pokazatelja je vidljivo da će, ukoliko je počinitelj žrtvin poznanik, tada žrtva relativno češće potencijalnu opasnost prepoznavati kasnije ili neposredno prije samog počinjenja kaznenog djela, dok u situacijama kada žrtvu napada stranac, ona relativno značajno češće potencijalnu opasnost prepoznaje odmah.

Dobiveni pokazatelji upućuju na to da žrtve odmah prepoznaju situaciju potencijalne opasnosti ukoliko je počinitelj potpuni stranac za žrtvu, odnosno kako raste povjerenje

i omjer poznanstva žrtve i počinitelja, tako se kod žrtve smanjuje nepovjerenje prema počinitelju, što dovodi do kasnijeg prepoznavanja potencijalne opasnosti.

"Koje su radnje prethodile izvršenju kaznenog djela?"											
"Prema iskazu žrtve, koja situacija joj je signalizirala potencijalnu opasnost?"		upoznavanje u ugostiteljskom objektu	autostopiranje	slučajni susret i razgovor	namamljivanje	zajednički izlazak	posjet	nije bilo prethodnih radnji, žrtva je zaskočena	nešto drugo	nije poznato	Ukupno
	odmah u trenutku upoznavanja			4 8,9%	3 6,7%	1 2,2%	1 2,2%	29 64,4%	6 13,3%	1 2,2%	45 100,0%
	kasnije temeljem razvoja situacije	15 10,7%	9 6,4%	32 22,9%	23 16,4%	8 5,7%	24 17,1%	8 5,7%	16 11,4%	5 3,6%	140 100,0%
	neposredno prije počinjenja kaznenog djela	18 13,8%	6 4,6%	12 9,2%	14 10,8%	21 16,2%	20 15,4%	26 20,0%	9 6,9%	4 3,1%	130 100,0%
	nešto drugo			1 11,1%		1 11,1%	3 33,3%	3 33,3%	1 11,1%		9 100,0%
	nije prepoznala opasnost	7 15,8%	1 2,3%	5 11,4%		2 4,5%	4 9,1%	15 34,1%	5 11,4%	5 11,4%	44 100,0%
	Ukupno:	40 10,9%	16 4,3%	54 14,7%	40 10,9%	33 9,0%	52 14,1%	81 22,0%	37 10,1%	15 4,1%	368 100,0%

Hi-kvadrat = 132,367; stupanj slobode = 40; P = 0,000

Tablica 8: "Prema iskazu žrtve, koja situacija joj je signalizirala potencijalnu opasnost" / "koje su radnje prethodile počinjenju kaznenog djela"

Sukladno s tablicom 8 varijable stavljene u relaciju "prema iskazu žrtve, koja joj je situacija signalizirala potencijalnu opasnost" i "koje su radnje prethodile počinjenju kaznenog djela" pokazale su da između njih postoji statistički značajna povezanost.

Sukladno s pokazateljima iz prethodnih tablica, žrtve relativno češće odmah prepoznaju situacije u kojima su zaskočene od počinitelja, a potencijalna opasnost prepoznaje se u kasnijim stadijima interakcije između počinitelja i žrtve ako samom silovanju prethode neke svakodnevne situacije (slučajni susret i razgovor, zajednički izlazak, posjet) koje kod žrtve ne potiču nikakvu sumnju i opreznost. Zanimljivo je da od ukupnog broja žrtava koje su odmah u trenutku upoznavanja s počiniteljem prepoznale potencijalnu opasnost

nije bilo ni jedne kojoj je situacija, kao što je upoznavanje s počiniteljem u ugostiteljskom objektu ili autostopiranje, bila znak ili poticaj da bi joj se u navedenim okolnostima moglo dogoditi da postane žrtva kaznenog djela silovanja. Navedene situacije zanimljive su s obzirom na to da po svojim obilježjima upućuju na to da se žrtva i počinitelj ne poznaju od ranije, što žrtvu nije nimalo upozoravalo na opasnost. Upravo navedeni primjeri mogu se iskoristiti kao smjernice za buduće preventivne programe koji moraju biti okrenuti u pravcu osvješćivanja potencijalnih žrtava u smislu prepoznavanja i sprečavanja od mogućih viktimizacija.

3. RASPRAVA

Sukladno s rezultatima obrade podataka hi-kvadrat testom potvrđeno je da na vrijeme prepoznavanja potencijalne opasnosti utječu samo pojedine *karakteristike žrtve* ili *počinitelja*, međutim utvrđena je statistički značajna povezanost s karakteristikama situacije.

Utvrđeno je da na žrtvinu sposobnost prepoznavanja potencijalne opasnosti ne utječu pojedine *karakteristike žrtve*, primjerice, njena dob, bračni status i mjesto prebivališta; međutim njen obrazovni status od značaja je za prepoznavanje potencijalne opasnosti. Iako je bilo očekivano da će obrazovni status govoriti u prilog pretpostavci da obrazovanije žrtve zahvaljujući svom znanju lakše prepoznaju potencijalnu opasnost, pokazalo se da žrtve bez stručne sprema i one s višom i visokom stručnom spremom podjednako opasnost prepoznaju odmah. U skupini žrtava koje uopće nisu prepoznale nikakvu opasnost neposredno prije počinjenja kaznenog djela silovanja na njihovu štetu, bilo je znatno više u odnosu na ostale obrazovne skupine, žrtava sa srednjoškolskim obrazovanjem.

Temeljem ovih rezultata možemo zaključiti da se žrtvina procjena opasnosti ne temelji na obrazovanju i općem znanju žrtve, već na nekim drugim karakteristikama žrtve, vjerojatno povezanim uz životno iskustvo i karakter, pa se u tom smjeru treba obraćati potencijalnim žrtvama.

Sukladno s dobivenim pokazateljima na hi-kvadrat testu može se zaključiti da žrtve silovanja prepoznavanje potencijalno opasnih situacija ne temelje na *karakteristikama počinitelja* koje govore o bračnom statusu počinitelja, njegovoj ranijoj kriminalnoj prošlosti i sklonostima asocijalnom ponašanju, već da su od značaja dob počinitelja i njegov obrazovni status.

Naime, evidentno je da žrtve napadnute od strane mlađih počinitelja potencijalnu opasnost prepoznaju u ranijim stadijima, primjerice odmah ili nešto kasnije temeljem razvoja situacije, dok žrtve starijih počinitelja rjeđe prepoznaju situacije koje im signaliziraju potencijalnu opasnost. Nadalje, može se zaključiti da obrazovaniji počinitelji uspjevaju uspješnije prikriti namjere prema žrtvi.

Temeljem rezultata hi-kvadrat testa prilikom obrade podataka utvrđena je statistički značajna povezanost između varijable vrijeme prepoznavanja potencijalne opasnosti koja prijete žrtvi i varijabli koje opisuju *karakteristike situacije* koja prethodi samom silovanju. Ovisno o načinu na koji se zatekla na samom mjestu događaja, žrtva u različito vrijeme prepoznaje potencijalnu opasnost. Najveći broj žrtava koje su na mjesto događaja na kojem se kasnije dogodilo silovanje došle dobrovoljno, potencijalnu opasnost prepoznaju neposredno prije viktimizacije, što je i razumljivo jer čim su dobrovoljno došle, pretpostavlja

se da nisu očekivale nikakvu opasnost. Za razliku od njih, žrtvama koje počinitelj nasilno dovede na mjesto događaja, sam način ophođenja počinitelja, žrtvama je signal za opasnost i one odmah prepoznaju potencijalnu opasnost. Nadalje, ključan čimbenik koji utječe na žrtvinu procjenu opasnosti su i pripremne radnje koje čini počinitelj. Uočeno je da žrtve silovanja u kojima počinitelji čine neke grube radnje, primjerice zaskoče žrtvu ili ju čekaju u zasjedi, odmah prepoznaju opasnost, međutim pokazatelji govore da velik broj žrtva navedene radnje uopće i ne prepoznaje kao opasnost, što se može tumačiti posljedicom njihova iznenađenja i nesnalaženja. Pokazalo se da žrtve u kasnijim stadijima razvoja situacije prepoznaju opasnost zbog pripremnih radnji koje su za žrtvu prihvatljive, primjerice nuđenje pomoći ili lažno predstavljanje, dakle prijevarama u kojima nema agresivnosti počinitelji postižu odvlačenje žrtvine pažnje od sumnje na moguće zlo. Može se zaključiti da svakodnevne situacije koje prethode silovanju kod žrtve ne potiču sumnju ni opreznost. Zanimljivo je da žrtve iz ovog istraživanja uopće nisu percipirale situacije upoznavanja počinitelja u ugostiteljskom objektu i autostopiranja kao potencijalno opasne situacije, pa upravo stoga buduće prevencijske smjernice moraju biti usmjerene osvješćivanju žrtava, tim više jer je ovim istraživanjem utvrđeno da se silovanja u okolnostima autostopiranja i prethodnog upoznavanja žrtve i počinitelja u ugostiteljskom objektu događaju.

Također, na vrijeme prepoznavanja potencijalne opasnosti utječe okolnost poznavanja žrtve i počinitelja, što je vidljivo iz rezultata prema kojima žrtve koje poznaju svoje napadače potencijalnu opasnost prepoznaju neposredno prije počinjenja kaznenog djela na njihovu štetu. Povezujući vrijeme prepoznavanja potencijalne opasnosti s karakteristikama prethodnog odnosa žrtve i počinitelja, može se zaključiti da žrtve potencijalnu opasnost prepoznaju odmah ukoliko se radi o njima nepoznatoj osobi, dok određeni stupanj poznanstva žrtve i počinitelja, smanjuje nepovjerenje žrtve prema počinitelju, što dovodi do kasnijeg prepoznavanja ugrožavajuće situacije.

Potrebno je naglasiti kako je utvrđeno da na žrtvinu sposobnost prosuđivanja i prepoznavanja potencijalne opasnosti ne utječe alkoholiziranost ni eventualna opijenost opojnom drogom.

3.1. Praktična primjena rezultata

Vrijednost dobivenih rezultata je u njihovoj mogućoj praktičnoj primjeni u nekom od prevencijskih programa koji su se do sada tek sporadično pojavljivali u praksi.

Može se pretpostaviti da je mali broj prevencijskih programa u ovoj problematici posljedica nedostatka rezultata znanstvenih istraživanja koji bi bili uporište sadržajima programa. Potreba da se javno više govori o problemima seksualnog nasilja u društvu vidljiva je iz pokazatelja koji govore o sve većem broju prijavljenih silovanja, što zasigurno nije posljedica povećanog nasilja, već se razlog tome može tražiti u pomacima koji se počinju nazirati u globalnom osvješćivanju. Iako su ti pomaci mali i tek povremeno se javljaju poneki projekti nevladinih udruga, dobar su početak u izgradnji buduće suradnje između državnih institucija koje se bave ovom problematikom i nevladinog sektora. Ukoliko se problem silovanja, a time i općenito seksualnog nasilja, promatra izolirano, samo iz kuta jedne službe, ne može se očekivati napredak u kvaliteti. Naime, prije svega potrebno je senzibilizirati ne samo javnost, nego sve društvene subjekte koji se u svakodnevnom radu bave ovom problematikom, da preuzmu odgovornost, prihvate činjenicu da je kriminalitet

društveni problem, a ne samo problem policije i pravosuđa, te da prevencija mora biti skup zajedničkih aktivnosti. Uvažavajući činjenicu da se u stvaranju lanca suradnje moraju popuniti pukotine koje iziskuju pokretanje korjenitih promjena, očekuje se da će taj proces zahtijevati duže razdoblje. Naime, potpuno je jasno da sadašnje stanje zahtijeva promjenu u svijesti građana o prijavljivanju i štetnosti prikrivanja ovakvih kaznenih djela, stručnu edukaciju policije s naglaskom na viktimološke teme, osiguranje hitnosti postupka pred sudom, zakonsko propisivanje sigurnosnih sankcija, tretmana počinitelja, te poticanje osnivanja nevladinih udruga za potporu žrtvama.

Međutim, bez obzira na kritiku sadašnjeg stanja, moguće je u postojećim uvjetima pripremiti prevencijske programe koji bi edukacijskim materijalima osvješćivali javnost o problematici silovanja te davali korisne savjete potencijalnim žrtvama, kako bi što uspješnije izbjegle situacije silovanja, odnosno oštećenim žrtvama dati pravne savjete i upute o mogućim tretmanima ili oblicima samopomoći.

Prevencijski programi mogu biti namijenjeni različitim ciljnim skupinama, a sadržajno njihova orijentiranost može biti višestрана. Primjerice, ciljane skupine mogu se odrediti prema dobi žrtava, mjestu prebivališta, spolu, mogu biti usmjerene prema potencijalnim počiniteljima, građanstvu općenito, službenicima i volonterima u nevladinim udrugama koji se bave ovom problematikom.

Sadržajno prevencijskim programima mogu se informirati ciljane grupe općenito o ovoj problematici, zatim programi se isključivo mogu orijentirati na izbjegavanje rizičnih situacija, kako postupiti u rizičnoj situaciji, upute osobama koje su već bile žrtve silovanja i slično.

Neke opće preporuke za izradu prevencijskih programa utemeljene rezultatima istraživanja (Martinjak, 2004):

- na razumljiv način objasniti što je silovanje i koji je zakonski okvir
- objasniti postupak prijavljivanja i naglasiti značaj žurne prijave
- navesti nazive nadležnih institucija
- naznačiti da se silovanje može dogoditi svakome bez obzira na spol, dob, obrazovanje, mjesto prebivališta.

Neke preporuke za izradu prevencijskih programa usmjerenih izbjegavanju rizičnih situacija:

- doba dana djelomično je presudno za mogućnost viktimizacije; više se silovanja događa u noćnim satima, iako se 2/5 silovanja događa i po danu
- podjednako se događaju u gradu i selu, u gradu su češća silovanja od strane nepoznatog napadača
- u gradskim sredinama silovanju češće prethodi upoznavanje žrtve i počinitelja u ugostiteljskom objektu
- silovanja se događaju u većini slučajeva među poznanicima
- poznanstvo počinitelja i žrtve ne isključuje grubosti i nasilje prilikom počinjenja silovanja
- obilježja situacije žrtvu upozoravaju na opasnost, žrtve će prije prepoznati opasnost ako se radi o napadaču kojeg žrtve ne poznaje od ranije
- poznanstvo počinitelja i žrtve utječe na izbor pripremnih radnji koje čini počinitelj u cilju svladavanja otpora žrtve.

Neke preporuke za izradu prevencijskih programa namijenjene mlađim osobama:

- za ovu ciljnu skupinu najkarakterističnije je da počinitelji iskorištavaju njihovu mladost, lakomislenost i naivnost, u cilju prevara i namamljivanja
- silovanja mlađih osoba češće se događaju u noćnim satima
- prema mlađim žrtvama počinitelji češće primjenjuju prijetnje radi savladavanja otpora
- mlađe žrtve češće se brane pasivnim otporom
- silovanja mlađih osoba uglavnom ne ostaju u pokušaju
- zbog nepružanja aktivne obrane mlađe žrtve rijetko zadobivaju povrede
- mlađi počinitelji spremniji su činiti kazneno djelo silovanja u grupi
- mlađi počinitelji na grublji način svladavaju otpor žrtve.

Neke preporuke za izradu prevencijskih programa namijenjenih starijim osobama:

- samoobrana žrtve ne ovisi o njenoj fizičkoj snazi, naime, žrtve starije od 55 godina češće se uspiju obraniti od počiniteljevog napada
- češće su spremne pružiti aktivan otpor, ali im se češće nanose povrede tijekom napada
- stariji počinitelji svjesni svojih fizičkih ograničenja češće napadaju poznate žrtve
- životno iskustvo s obzirom na višu dob, žrtvi ne garantira ranije prepoznavanje potencijalnih opasnosti.

LITERATURA

1. Byington, D. B., Martin, P. Y., DiNitto, D., Maxwell, M. S. (1991). *Organizational affiliation and effectiveness: The case of rape crisis centers*. *Administrations in Social Work*, 15, 83.-103.
2. Clark, L. R. G., Lewis, D. J. (1977). *Rape: The Price of Coercive Sexuality*. Toronto: Canadian Women University Press.
3. Finkelhor, D., Yllo, K. (1982). *Forced sex in marriage: A preliminary research report*. *Crime & Delinquency*, 28, 459.-478.
4. Gornick, J., Burt, M. R., Pittman, K. J. (1985). *Structure and activities of rape crisis centers in the early 1980's*. *Crime and Delinquency*, 31, 247.-268.
5. Martinjak, D. (2004). *Kriminalistički i kriminološki aspekti silovanja*. Disertacija. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
6. Maxwell, M. S., Martin, P. Y., Byington, D., Di Nitto, D. (1994). *Should targeted services organized by and for women be integrated into mainstream human service organizations?* U: Austin, M. J., Lowe, J. I. *Controversial issues in communities and organizations*. Needham Heights. MA: Allyn and Bacon.
7. Modly, D. (1996). *Metodika istraživanja silovanja*. Zagreb: MUP RH.
8. O'Sullivan, O., Carlton, A. (2001). *Victim, Services, Community Outreach, and Contemporary Rape Crisis Centers. A Comparison of Independent and Multiservice Centers*. *Journal of Interpersonal Violence*, 16(4), 343.-360.
9. Pospišl-Završki, K. (1983). *Dosadašnje viktimologijske spoznaje o žrtvama seksualnih krivičnih djela*. Priručnik, 4.
10. Puškarić, R. (1991). *Forenzičko-psihijatrijska analiza karakteristika ličnosti počinitelja ubojstva i silovanja i njihovih obitelji*. *Penološke teme*, 6(1-4), 97.-103.

11. Storaska, F. (1975). *How to Say No to a Rapist*. Pacific Sociological Review, 5, 48.-53.
12. Thompson, M. P., Simon, T. R., Saltzman, L. E., Mercy, J. A. (1999). *Epidemiology of Injuries among Women after Physical Assaults: The role of Self-protective Behaviors*. American journal of Epidemiology, 150(3), 235.-244.
13. Vogelmann, L. (1990). *Violent rape*. U: McKendrick, B. & Hoffman, W.C. (eds). People and the Violence in South Africa. Cape Town: Oxford University Press, 96.-134.

Summary

Davorka Martinjak

Rape Prevention

In the modern society, prevention increasingly takes up the place of one of the significant mechanisms in the attempts of the society towards the control of crime. The sporadic scientific research carried out in our country is insufficient to comprehensively perceive the problematics of rape. It thus encouraged the elaboration of a criminological and criminalistic research carried out on 368 cases of criminal acts of rape committed in the Republic of Croatia in the period from 1997 to 2001. One of its objectives was to identify the existence of a statistic relation between the variables describing the time of identification of possible risk by the victim and the variables describing the characteristics of victims, characteristics of committers and certain characteristics of situations in which the criminal offence of rape occurs. The data were gathered based on the insight into 368 police cases connected with the criminal offence of rape and using the questionnaire made up of 98 variables divided into several chapters. The data obtained were then processed using the chi-square test. The research has led to the cognitions which may contribute to the creation of useful materials for the victims in the sense of prevention, clarification and identification of risk situations, as well as to initiate the social marketing to raise the awareness concerning self-protection of citizens.

Key words: rape, rape prevention, identification of risk situations, rape committer, rape victim.